

КОНСТИТУЦІЙНІ ПРАВА, СВОБОДИ ТА ОБОВ'ЯЗКИ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

*Рекомендовано
Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України
для студентів вищих навчальних закладів*

«Видавництво
«Центр учбової літератури»
Київ – 2012

УДК 341.231.14(477)(075.8)
ББК 67.400.7(4Укр)я73
М 75

*Гриф надано
Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України
(Лист № 1.4/18-Г-68.1 від 09.01.2009 р.)*

Рецензенти:

Бородін І. Л. – доктор юридичних наук, професор (Національний авіаційний університет);

Трофанчук Г. І. – кандидат історичних наук, професор (Київський національний лінгвістичний університет).

М 75 Молдован В. В. Конституційні права, свободи та обов'язки людини і громадянина [текст] : навч. посіб. / В. В. Молдован, Л. І. Чулінда; – К. : «Центр учбової літератури», 2012. – 206 с.

ISBN 978-617-673-039-2

У навчальному посібнику надається характеристика основним конституційним правам, свободам та обов'язкам людини і громадянина, висвітлюються гарантії конституційних прав, свобод та обов'язків людини і громадянина. Значну увагу приділено аналізу рішень Конституційного Суду України, Європейського суду з прав людини, що сприятиме модернізації освітньої діяльності в контексті європейських вимог.

УДК 341.231.14(477)(075.8)
ББК 67.400.7(4Укр)я73

ISBN 978-617-673-039-2

© Молдован В. В., Чулінда Л. І., 2012.
© «Видавництво «Центр учбової літератури», 2012.

ЗМІСТ

Вступ	5
Глава 1. Права людини: загальна характеристика	9
1.1. Становлення та розвиток прав людини	11
1.2. Поняття та елементи правового статусу людини і громадянина	16
1.3. Об'єктивне та суб'єктивне право	19
1.4. Поняття та ознаки прав і свобод людини й громадянина	22
1.5. Класифікація конституційних прав і свобод людини та гро- мадянина	27
1.6. Конституційні обов'язки людини і громадянина та держави. . . .	30
1.7. Принцип пріоритету прав і свобод людини і громадянина	38
Глава 2. Особисті (громадянські) права людини і громадянина	42
2.1. Право людини на життя та повагу до її гідності.	45
2.2. Право на свободу та особисту недоторканність	53
2.3. Право на недоторканність житла та право на таємницю листування і телефонних розмов	60
2.4. Право на невтручання в особисте та сімейне життя	62
2.5. Право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань	68
2.6. Право на інформацію	71
2.7. Право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди	76
Глава 3. Політичні права людини і громадянина	90
3.1. Право на вільний вибір місця проживання, на свободу пересування	91
3.2. Право на свободу об'єднання в політичні партії та громадські організації.	93
3.3. Право на мирні зібрання	98
3.4. Право на звернення до органів державної влади	101
3.5. Право на участь в управлінні державними справами	104
Глава 4. Економічні права	110
4.1. Право приватної власності.	111
4.2. Право користування об'єктами державної та комунальної власності	118
4.3. Право на підприємницьку діяльність	126

Глава 5. Соціальні права і своюоди людини і громадянина	136
5.1. Право на працю	140
5.2. Право на страйк	144
5.3. Право на відпочинок	146
5.4. Право громадян на соціальний захист.	149
5.5. Право на житло.	152
5.6. Право на достатній життєвий рівень.	154
5.7. Право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування	157
5.8. Право на безпечне для життя і здоров'я довкілля.	160
Глава 6. Культурні права	165
6.1. Право на освіту.	167
6.2. Свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості	171
6.3. Право на свободу світогляду і віросповідання.	177
Глава 7. Гарантії конституційних прав та обов'язків людини і громадянина	181
7.1. Поняття конституційно-правових гарантій	183
7.2. Захист прав і свобод Конституційним Судом України за зверненням фізичних та юридичних осіб.	192
7.3. Міжнародно-правові гарантії	195
7.4. Звернення до Європейського суду з прав людини	200

Вступ

Високий рівень культури суспільства, зокрема правової культури, є однією з важливих ознак правової держави, яка заснована передусім на принципах верховенства права і правового закону, поваги до прав, свобод та обов'язків людини і громадянина. Правове регулювання у сфері прав людини спрямоване на встановлення, визнання і захист системи прав людини, яка покликана забезпечувати усім людям гідне життя, тобто життя безпечне, матеріально забезпечене, духовно багате і здорове.

Реалізація прав і свобод людини і громадянина залежать від багатьох факторів, зокрема від позиції пересічних громадян у повсякденному житті, а також від рівня організації освіти, отримання знань про конституційні права, свободи та обов'язки.

Не можна вдосконалити суспільство, якщо громадяни не знають законодавство та постійно не підвищують юридичну самоосвіту. Необхідним є висока поінформованість членів суспільства з основних принципів і положень прав і свобод людини та громадянина, здатність оцінити закон з позицій справедливості, захисту прав людини. Юридична практика свідчить, що забезпечувати права людини, які їй невідомі, неможливо.

Актуальність навчальної дисципліни зумовлена необхідністю підготовки студентів до сприйняття прогресивних правових ідей і законів, формування правової культури, елементом якої є правова активність громадян, що виражається не лише у власній правомірній поведінці, а й у ставленні до поведінки інших громадян, у встановленні й підтриманні правопорядку в суспільстві.

На відміну від держав з тоталітарним режимом, де бажаною є людина конформістської поведінки, а від активної поведінки вимагають позбутися, у державах з демократичним режимом потрібна активна особа, зацікавлена в реалізації прав і свобод людини та громадянина.

Правова культура суспільства залежить від рівня розвитку особистості в суспільстві, від рівня економічного, політичного, загальнокультурного розвитку. Дослідники звертають увагу на те, що у суспільствах, культура яких ґрунтується на добре роз-

винутій культурі індивіда (Західна Європа, Північна Америка), спостерігається значно вищий рівень правової культури, ніж в інших регіонах планети.

Рівень правової свідомості залежить від способу життя суспільства, місця й ролі особистості у ньому, ціннісних орієнтирів суспільства загалом. Суспільство, в якому людина не є основною цінністю, не може сподіватися на прогрес у правовому житті і не має підстав претендувати на статус суспільства з високою правовою культурою.

Діставши закріплення в Конституції України, права, свободи та обов'язки визначають міру можливої поведінки людини і громадянина, відображають певні межі цих прав і свобод, можливість користування благами для задоволення своїх інтересів.

Метою вивчення дисципліни є формування теоретичних і практичних знань у сфері європейських стандартів прав людини, знання та розуміння положень Конституції та законів України; переконаності щодо ефективності права як засобу регулювання суспільних відносин; звички вчиняти дії відповідно до приписів правових норм; вміння використовувати у практичній діяльності правові знання, реалізовувати й захищати свої конституційні права, свободи та обов'язки людини і громадянина.

Завданням навчальної дисципліни є дослідити загальну характеристику прав людини; розкрити систему конституційних прав, свобод та обов'язків людини і громадянина; проаналізувати особисті (громадянські) права та свободи; надати характеристику політичних прав і свобод; ознайомити з економічними правами та свободами; засвоїти сутність соціальних прав і свобод; охарактеризувати культурні права та свободи; виявити особливості гарантій конституційних прав, свобод та обов'язків людини і громадянина.

У структурі навчального посібника передбачено вивчення конкретних прав кожної групи системи конституційних прав, свобод та обов'язків людини і громадянина, зокрема:

— особисті (громадянські) права та свободи людини і громадянина (право людини на життя та повагу до її гідності; право на свободу та особисту недоторканність; право на недоторканність житла та право на таємницю листування і телефонних розмов; право на невтручання в особисте і сімейне життя; право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань; право на інформацію; право на відшкодування за рахунок

держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди);

— політичні права та свободи людини і громадянина (право на вільний вибір місця проживання, на свободу пересування; право на свободу об'єднання в політичні партії та громадські організації; право на мирні зібрання; право на звернення до органів державної влади; право брати участь в управлінні державними справами);

— економічні права та свободи людини і громадянина (право приватної власності; право на користування об'єктами державної та комунальної власності; право на підприємницьку діяльність);

— соціальні права та свободи людини і громадянина (право на працю; право на страйк; право на відпочинок; право громадян на соціальний захист; право на житло; право на достатній життєвий рівень; право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування; право на безпечне для життя і здоров'я довкілля);

— культурні права та свободи людини і громадянина (право на освіту; свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості; право на свободу світогляду і віросповідання).

Засвоєння студентами основних положень навчальної дисципліни підвищує загальний рівень освіченості, формує юридичне мислення, сприяє розвитку правової свідомості та правової культури.

Для ефективного засвоєння навчальної дисципліни необхідно крім аудиторних занять поглиблювати свої знання самостійно, для чого передбачені завдання для самостійної та індивідуальної роботи студентів, зокрема аналіз рішень Європейського Суду з прав людини, рішень Конституційного Суду України, нормативно-правових актів України та міжнародних нормативно-правових актів з прав людини.

У результаті вивчення навчальної дисципліни **студент повинен знати**: загальну характеристику прав людини; систему конституційних прав, свобод та обов'язків прав людини і громадянина; гарантії конституційних прав, свобод та обов'язків людини і громадянина; рішення Європейського суду з прав людини; рішення Конституційного Суду України.

Засвоєння основних положень курсу має забезпечити **формування у майбутніх фахівців** таких **вмінь і навичок**: аналізувати норми Конституції і законів України, що регулюють кон-

ституційні права, свободи та обов'язки людини і громадянина, а також норми Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод; застосовувати на практиці конституційні положення щодо прав, свобод та обов'язків; надавати пропозиції щодо внесення змін до чинного законодавства з метою зменшення числа заяв до Європейського суду з прав людини.

Індивідуальна робота студентів відбувається на таких рівнях:

1.Репродуктивний — вимагає від студента знань основних юридичних понять, закономірностей, принципів та уміння застосовувати їх для виконання елементарних завдань.

2.Репродуктивно-творчий — потребує самостійного пошуку, аналізу літератури, нормативно-правових актів, судової практики з метою застосування для виконання певного завдання.

3.Творчо-пошуковий — передбачає самостійне розв'язання індивідуальних завдань, підготовку рефератів.